

Je li *berit* savez?

Ljudevit RUPČIĆ

Sažetak

Starozavjetni podaci, i leksički i teološki, ne dopuštaju da se *berit* jednostavno prevodi *Bund*, *alleanza*, *alliance* i *savez*, posebno kad je on povezan s Bogom. Stari grčki prijevod LXX *berit* ne prevodi *syntheke* (*savez*), nego *diatheke* (*uredba*, *posljednja volja*). U vezi je s tim *Vulgatin testamentum* (*oporuka*). *Berit*, budući da mu je subjekt Bog, ima, doslijedno, smisao neopozive riječi, zakletve i oporuke. Tomu najbolje odgovara u nas stara hrvatska riječ *zavjet*.

Uvod

U posljednje vrijeme uobičajilo se biblijski izraz *berit* prevoditi »Bund«, »Alliance«, »Allianza«, a kod nas »savez«. Tako je taj izraz počeo rabiti i u liturgiji. Činjenica da se nije uvijek tako prevodilo traži opravdanje toj promjeni. Pravi razlozi mogu biti samo biblijski. A jesu li oni to? Što na to zbilja kaže Biblija, posebno Stari zavjet?¹

1.1. Imenica *berit* dosad je postojala samo u hebrejskom jeziku. Po nazivu *el berit* (Su ci9,46), odnosno, *baal berit* (Suci 8,33; 9,4) za Šekem čini se da je kaananskog podrijetla.

1.2. Etimološko značenje *berita* je vrlo nesigurno. Ima mnoštvo pokušaja da ga se protumači. Najprije se ta riječ dovodila u vezu s akadijskom riječju *biritu* »verige«, »okovi«, koja bi u prenesenom smislu značila: »obvezno utanačenje«² ili »sporazum«. Međutim, nastaje poteškoća ako se to značenje primijeni na izraz *krt berit*, koji pojavljuje u Bibliji 86 puta, jer bi to doslovno trebalo prevesti »berit rasjeći« ili »raskinuti«, odnosno, u prenesenom smislu, »okove rasjeći«, pa to ne bi odgovaralo uobičajenom prijevodu: »sklopiti savez«.

Vjerojatnije je, ako ne i sigurno, da *berit* dolazi od korijena *brh* koji se nalazi u akadijskom *baru* s osnovnim značenjem: »gledati«, »vidjeti«, u smislu »odrediti« i »izabrati«.³ U tom značenju dolazi u 1 Sam 17,8: »Iza-

1 Ovdje se biblijski podatci uglavnom oslanjaju na *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament*, herausgegeben von Ernst JENNI unter Mitarbeit von Claus WESTERMANN, Band I 2., Aufl. München, 1971, str. 339-50.

2 R. KRAETZSCHMAR, *Die Bundesvorstellung im AT*, 1896, str. 245.

3 E. KUTSCH, *Sehen und Bestimmen. Die Etymologie von berit*, FS, Galling, 1970, str. 165-78.

berite između sebe jednog čovjeka, pa neka siđe k meni!« Od tog je nastala riječ *berit* u značenju: »odredba (nešto određeno učiniti)« ili »obveza«.

2. *Berit* se pojavljuje u SZ svega 287 puta. Relativno je manje zastupljen u vrijeme prije Sužanjstva (43 puta). Neposredno prije njega rabi se češće i dobiva na značenju posebno teološkom.⁴

3.1. Još od kraja prošlog stoljeća umnažaju se glasovi da se *berit* ne može primjereno prevoditi *savezom*. B. Baentsch shvaća *berit* diferencirano pa zastupa da on može značiti »savez« (Izl 2,26), »nepokolebljivo obećanje«, npr. Izl 6,4, a u 19,5 »saveznički propis«. Eichrodt zastupa mišljenje da *berit* označuje obostrano uzajamni odnos u kojem oba kontrahenta preuzimaju na sebe određene terete, iako oni mogu biti nejednaki.⁵ B.J. Begrich smatra *berit* starozavjetnom mislenom formom kojom se označuje odnos u kojem jači manje jakoga uzima sebi tako da, samo jači preuzima obvezu, a nemoćniji, koji je primatelj *berita*, pri tom ne igra neke aktivne uloge. Tek u sekundarnom smislu *berit* se može shvatiti »ugovorom« pod kojim se imaju razumjeti obostrana prava i dužnosti partnera.⁶ A. Jepsen smatra da *berit* označuje »svečano obećanje«.⁷

3.2. *Berit* ne označuje odnos nego »odredbu« ili »obvezu«, koju preuzima subjekt *berita*. Prema tome, *berit* može značiti i »obećanje«. U tom slučaju oblik je obveze *samoobveza*, koju očituje ponajviše sam kontekst (Još 9,15; 1 Sam 11,1; Pnz 7,2; Izl 23,32 sl; 34,12. 15; Su 2,2). Na tim mjestima govor je o obećanju poštede života drugima. Na drugim mjestima riječ je o sačuvanju zajedništva (1 Sam 18,3), zaštite žene (Ez 16,8.60; Mal 2,14) ili preuzimanju obveze prema izraelskim starješinama (2 Sam 5,3; usp. Ps 101).

Nasuprot nekima koji tvrde da obvezu mogu prihvatiti samo jači i veći Biblija donosi kako i nejači i niži također mogu preuzeti samoobveze: poraženi aramejski kralj Benhadad naspram Ahabu, izraelskom kralju (1 Kr 20,34), Izrael naspram Asuru (Hoš 12,2), Židovi, odnosno Hiskija, naspram Jahvi (2 Ljet 29,10). Tu treba uočiti da nema nikakve uzvratne obveze s druge strane.

K tome treba također istaknuti da kod preuzimanja samoobveze u *krt berit* subjekt *berita* ne mora imati nekoga naspram sebe. Kralj Jošija čini *krt berit* pred Jahvom da će ga slijediti (2 Kr 23,3). To što je učinio on sam za sebe, učinio je cijeli narod poslije njega za sebe. U oba slučaja, to su događaji *pred* Jahvom, a ne *s* Jahvom. Prema tome, to pokazuje da *berit* nije jednostavno »savez«. Tu nema ni govora o nekom savezu. Jer, kakav

4 E. JENNI, str. 341.

5 EICHRODT, usp. *Bund und Gesetz* - FS, Hertzberg, 1965, str. 30-49.

6 J. BEGRICH, *Berit. Ein Beitrag zur Erfassung einer atl. Denkform*, ZAW 60, 1944, 1-11=GesStud, str. 55-66.

7 A. JEPSEN, *Berith. Ein Beitrag zur Theologie der Exilzeit*, FS, Rudolph, 1961, str. 161-79.

bi to bio savez bez saveznika? Isto je značenje zajamčeno na drugim mjestima (Izl 34,10; Jr 34,15.18; Hoš 10,4; 2 Ljet 15,12; 34,31; usp. Neh 10,1.30).

Gdjekad subjekt preuzetu samoobvezu potvrđuje zazivanjem prokletstva na sebe, tako da prolazi kroz dijelove rasječene životinje (Jr 34,15. 18; Post 15,17 sl.). To je imalo značiti da se i njemu, ako ne održi obećanja, ima dogoditi što i rasječenoj životinji.

3.3. Subjekt *berita* nameće onome s kim čini *krt berit* obvezu. Tako čini Nabukodnozor judejskom kralju Sedekiji (Ez 17,13 ssl.). Nije on obvezao prokletstvom sebe nego Sedekiju. Tako su i Gerarci htjeli obvezati Izaka (Post 26,28), Izraelci Davida (2 Sam 3,21) i smrt (Iz 28,15. 18), a kralj Sedekija Judejce i Jeruzalemce (Jr 34,8), Job poljsko kamenje (5,23) i svoje oči (31,1), Jojada vođe dvorskih trupa (2 Kr 11,4). Tu nigdje nema govora o uzajamnoj obvezi subjekta koji čini *krt berit*.

3.4. U Bibliji ima nekoliko mjesta gdje dva partnera čine *krt berit* i međusobno se obvezuju na održavanje mira. To je otprilike što i »pakt o nenapadanju«. Tako Salomon i kralj Hiram (1 Kr 5,26). Oba čine *krt berit* i oba se međusobno obvezuju čuvati mir (šalom). Isto čine kraljevi damaščanski i judejski (1 Kr 15,19); o istom je riječ između Davida i Jonatana (1 Sam 23,18) te Jakova i Labana (Post 31,44). Ti su primjeri naveli neke da na temelju njih zakluče da je *berit* »savez«. Međutim, treba uočiti da se ti primjeri relativno rijetko rabe i da je u njima »savez« sekundarnog značenja. Ali to je najmanje važno. Najvažnije je u tom svemu što je u navedenim primjerima riječ o ljudima. Partneri su samo ljudi. Kad je riječ o Bogu ili Jahvi kao partneru ili subjektu *berita* u obzir dolazi njegovo teološko značenje. U tom slučaju on nije nikad »savez«. Jer, ne samo što je uvijek subjekt *berita* Bog, a nikad ljudi, njemu nikada ne može drugi ni nametnuti nikakve obveze. Ako ima kakve obveze, onda je to uvijek samoobveza.

3.5. U pronalaženju pravog smisla *berita* vrlo je značajno što se u Bibliji uspostava (a), održavanje (b), odbacivanje, povreda ili ukidanje *berita* (c) označuje različitim glagolima. To pridonosi njegovu boljem shvaćanju.

a) *Berit* se obično pojavljuje u sklopu sintagmi *krt berit* i doslovno znači »sjeći berit«, kako se to obično shvaća. Međutim, pravi prijevod je »učiniti odluku«, »utvrditi obvezu« ili »odrediti«. »Sjeći berit« nema nikakve veze s rasijecanjem životinje, prema Jr 34,18 sl; Post 15,19. 17. Postoji, naime, i izraz *krt ala* (Pnz 29,11. 13), *krd dabar* (Hag 2,5) i *krt amana* (Neh 10,1).

Osim *krt berit* susrećemo izraz *qum* u hif. »uspostaviti« *berit* (Ez 16,60; usp. 2 Kr 23,3; usp. *qum* hif. s objektom *šebua* »zakletva« (Post 26,3), *nedaer* »zavjet« (Br 30,14 sl; Jr 44,25), *dabar* »riječ«, »obećanje« (Pnz 9,5), ali i »riječ Tore« (Pnz 27,26), *misva* »zapovijed« (Jr 36,16). Postoje i drugi glagoli s objektom *berit*: *ntn* »dati« (Post 9,12; 17,2; Br 25,12), »šim« staviti (2 Sam 23,5), *ngd* hif. »navijestiti« (Jr 4,13), *bo* »učiti« (Jr

34,10; Ez 16,8; 2 Ljet 15,12); *md* »pristupiti« (2 Kr 23,3), *bo hif.* »uvesti« (1 Sam 20,8); usp. Ez 17,13 s *ala*.

b) Isto se tako održavanje *berita* izražava različitim glagolima. Uz *zkr berit* »sjetiti se« (Am 1,9) i *šmr* »sačuvati« (Ez 17,14), *nsr* »sačuvati« (Pnz 33,9; Ps 25,10; *mn* »ostati vjeran« (Ps 78,37), *hzk* »čvrsto držati« (Iz 56,4,6).

c) Povreda ili odbacivanje *berita* izražava se različitim glagolima. Pored *skh* »zaboraviti« (Pnz 4,31); *nr* »napustiti« (Ps 89,40) dolazi *hll* pi. »oskvrnuti« (Ps 55,21; Mal 2,10), *prr* hif. »prekršiti«, »razbiti« (1 Kr 15,19; Lev 26,44; Suci 2,1).

značajno je također da isti glagol osim objekta *berit* ima i *tora* (Ps 119,126), *ahawa* »bratstvo« (Zah 11,14); *br* »prekršiti« (Pnz 17,2), *pae* »nalog« (Br 22,18; 1 Sam 15,24), *zb* »ostaviti« (Pnz 29,24). Isti taj glagol ima za objekt *toru* (Izr 4,2); *skh* »zaboraviti« (Pnz 4,23; 2 Kr 17,28; Izr 2,17); *ms* »odbaciti« (2 Kr 17,15). Taj isti glagol ima za objekt *tora* (Iz 5,24; Am 2,4), *edot* (2 Kr 17,15), *imra* (Mal 2,8); *š* hif. »ogriješiti se o« (Dan 11,32).

3.6. Gdje *berit* označuje samoobvezu u paralelnom mjestu često stoji imenica *šebua* »zakletva« (Ps 105,9 = 2 Ljet 16,1; usp. *sb* nit. *šebua* Br 33,3; Jš 9,20 osim *šb* ni. *berit* Pnz 4,31; 8,18). Nasuprot tome gdje *berit* označuje obvezivanje nekoga drugoga u paralelnim mjestima stoje druge imenice koje odgovaraju tome: *tora* (Hoš 8,1; Ps 78,10), *huqqim* i *huqqot* »propisi«, »naredbe« (2 Kr 17,15; Ps 50,16; 1 Kr 11,11), *torot* i *hoq* »upute« i »odredbe« (Iz 24,5), *edot* »odredbe« (2 Kr 17,15; Ps 25,10; 132,12), *imra* »riječ (Jahvina)« u smislu »zapovijedi« (Pnz 33,9).

Ako netko pri uspostavi *berita* preuzima samoobvezu, to je isto kao da se »kune« (usp. Jš 9,15b s 15a; a Sam 20,17 s 18,3; Ezr 10,5 s 3; Ps 89,4). Ali, ako subjekt *berita* obvezuje nekoga drugoga, onda ga on »zaklinje« (2 Kr 11,4; usp. Ez 17,13).

4.1. Biblija strogo razlikuje *profano* i *teološko* značenje *berita*. U teološkom smislu Bog je po pravilu uvijek subjekt *berita*. On ga uspostavlja i *berit* je njegov. Tu *berit* označuje ili samoobvezu Božju, obećanje da će Bog nešto učiniti ili dati ili obvezu koju on nameće čovjeku. Nikad nema obostrane ili uzajamne obveze, tako da bi čovjek na nešto obvezivao Boga. Čovjek to ne može učiniti.

4.2. Na nekim se mjestima samo čini da ljudi sklapaju savez s Bogom, ali se iz konteksta vidi da je i tu riječ o Božjem »savezu« (1 Kr 11,17; Jr 50,5; Ez 10,3; 2 Ljet 29,10).

a) *Berit* kao Jahvina samoobveza ima različit sadržaj, ovisno o tome tko ga prima i u kojoj situaciji.

Idući iz početka primatelji su najprije patrijarsi. Njima se i njihovu potomstvu *beritom* obećava Kanaanska zemlja (Post 15,18; Iz 16,4; Ps 105,10 = 1 Ljet 16,17), umnažanje njihova potomstva (Post 17,2+6,3-5) i, na kraju, da će Jahve biti Bog Izraelov (Post 17,7; Lev 26,45). Na taj se *berit*

misli i kad se kaže da se Jahve sjeća svoga *berita* (Izl 2,24; 6,5; Lev 26,42.44; Jr 14,21; Ps 106,45), da ga čuva (Pnz 7,9.12; 1 Kr 8,23; Neh 1,5; 9,32; 2 Ljet 6,14).

Vrlo je značajno da se ono što je zajamčeno *beritom* također osigurava i daje zakletvom (darivanje Kanaanske zemlje: Post 24,7, 26,3; 50,24; Pnz 1,8.35 i dr.; umnažanje potomstva: Post 22,16 sl.; Izl 32,13; Pnz 13,18; Bog biti: Pnz 29,12). To isto također se osigurava jednostavno riječju (darivanje Kanaanske zemlje: Post 12,7; 13,14 sl. 17; 28,13 i dr.; umnažanje potomstva: Post 12,2; 22,17; 26,4. 24; 28,3; 48,4; Izl 32,13; Bog biti: Izl 29,45; usp. 25,8; Pnz 29,12; Ez 39,24; usp. Lev 11,45; 22,33; 25,38; 26,45; Br 15,41).

b) Isto tako kao što je Jahve *beritom* obećao Davidu da će njegovo prijestolje zauvijek opstati i da će na njemu biti uvijek jedan Davidov potomak (2 Sam 23,5; Ps 89,4. 29. 35. 40; Iz 55,3; Jr 33,21; 2 Ljet 13,5; 21,7, jednako je to isto zajamčio zakletvom (Ps 89,4; 132,11) i jednostavnom riječju (2 Sam 7,11. 16. 25; 1 Kr 8,20; Jr 33,17; 1 Ljet 22,8; usp. Ps 89,35).

c) Kao što je Bog *beritom* obećao Noi da više neće potopom uništiti zemlju (Post 9,8-17), to je isto obećao zakletvom (Iz 54,9) i jednostavno riječju (Post 8,21).

U određivanju pravog značenja *berita* značajne su njegove stvarne i izražajne usporedbe. Ps 105,9 kaže: »*Berita* koji učini Abrahamu i zakletve (*šebo*) svoje Izaku.« Iz toga se vidi da je značenje *berita* i zakletve isto, ili gotovo isto. To se jednako vidi iz 1 Ljet 15,16: »Sjećajte se uvijek njegova *berita*, riječi koju objavi tisući naraštaja; *berita* koji učini Abrahamu i njegove zakletve Izaku.« Dakle očito je da je značenje *berita*, zakletve i jednostavne Božje riječi isto. Usp. Br 30,3; Jš 9,20; Pnz 4,31; 8,18 (*ala* »kletva«); Pnz 29,11. 13; Post 26,28, Ez 16,59; 17,18 sl. To je tako ako se pod *beritom* podrazumijeva samoobveza. Kad *berit* označuje nekoga drugoga, a ne subjekt, onda u paralelnim mjestima *beritu* stoje druge imenice koje odgovaraju naravi obveze: »Zakon« (*tora*) »uputa«, »pouka«, »zapovijed«: Hoš 8,1; Ps 78,10; usp. Pnz 28,69 pored red. 58; 2 Kr 23,3 pored r. 24; 2 Kr 23,2.21 pored r. 22,8.11.), *huqqim* i *huqqot* »propisi«, »naredbe« 2 Kr 17,15; Ps 50,16; 1 Kr 11,11; *hoktorot* i *hoq* »upute« i »propis« Iz 24,5; *edot* »odredbe« 2 Kr 17,15; Ps 25,10; 132,12; *piqqudim* »upute« (Ps 103,18); *imra* »riječ (Jahvina)« u smislu *zapovijedi* (Pnz 33,9).

4.3. a) Iz stvarne i izražajne usporedbe s *tora* »uputa«, *hoq* »propis«, »naredba«, vidi se da *berit* izriče božansku volju naspram čovjeku. Sadržaj nametnute obveze nije pobliže određen; *berit* obuhvaća općenitost Božjih odredbi, npr. Iz 24,5; Hoš 8,1; Ps 25,10 i dr. Na drugim mjestima sadržaj se može odrediti iz konteksta Izr 2,17; usp. Izl 20,14; Pnz 5,18; (Lev 20,10).

b) U deuteronomističkoj predaji *berit* sa značenjem »odredba«, »obveza« (za Izraela) veže se uz dva mjesta, Horeb i Moapsku zemlju (usp. Pnz

28,69). Berit je, kao izraz Božje volje, nazvan na Horebu *Dekalog* (deset riječi), koje su napisane na kamenim pločama (Pnz 4,13; 5,2. 22; 9,9.11.15; 1 Kr 8,21).

U vrijeme Progonstva *beritom* se na drugom mjestu nazivlje posebno prva zapovijed *Dekaloga* (Pnz 17,2; 29,24sl; 31,16.20; 1 Kr 11,11; 2 Kr 17,15.35.38; Jr 11,3sl.19; 22,9 i dr.).

c) *Berit* se pojavljuje u deuteronomističkoj literaturi kao »obveza« Izraelcima koju im je priopćio Mojsije u Moapskoj zemlji (Pnz 28,69; 29,8.11.13.20). Sadržaj mu je deuteronomijski zakonik (usp. Pnz 15,1.12 s Jr 34,12-14). To je takozvani moapski *berit*.

d) U predaji Svećeničkog kodeksa (P) *beritom* se naziva zapovijed obrezanja koju je Bog dao Abrahamu (Post 17,9-14). Isto se tako Božjim *beritom* naziva održavanje subote (Izl 31,16; Iz 56,4). Također se priređivanje prinesenih kruhova naziva »vječnim Božjim beritom« (Lev 24,8).

e) Pošto je Izrael prekršio berit »obvezu« prigodom izlaska iz Egipta, Jahve najavljuje *berit hadaša* »novu obvezu« (Jr 31,31-34). Tada će on svoju uputu staviti u čovjekovo srce da bi se mogla vršiti i tako uspostaviti odnos Bog – narod.

Vrlo je značajno da se nigdje u Bibliji, ni na Sinaju/Horebu, ni u Moapskoj zemlji, ne naziva *beritom* priopćenje Zakona, nego samo ono što je priopćeno, određeno. Prema tome, ne postoji »Sinajski savez«. U svjetlu toga također treba reći da ne postoji ni Abrahamov, ni Davidov savez.

Stari prijevodi

U izvanbiblijskoj judejskoj literaturi *berit* ima isto značenje kao i u Bibliji. U Kumranu, u teološkoj i neteološkoj literaturi, značenje mu je »obećanje«, »samoobveza« i »obveza«.

U Aramejskom Targumu *berit* je preveden riječju *qejam*. Ona ne označuje »savez« nego »postavljanje«, »tvrdnja«. *Qejamom* se označuje velik spektar značenja koje ima hebrejska *šebua* »zakletva«, »prisega« (Br 3,3; Pnz 7,8; Hab 3,9), *nedaer* »zavjet«, »svečano obećanje« (npr. Post 28,20; 31,13), *hoq* »propis«, »naredba« (npr. Izl 18,16.20; Ps 99,7; usp. bibl. – aram. *qejam* »odredbe«, »propis« (Dan 6,8.16), *gezera* »zaključak«, »zakon« (2 Kr 17.15), *orajeta* »nauk«, »zakon« (Lev 26,25; Ez 16,61). To sve svjedoči o istovjetnosti značenja *berita* u Bibliji i Targumu. I u jednom i u drugom dolaze isti sinonimi za *berit*, odnosno *qejam*.

Za pravilno shvaćanje i razumijevanje *berita* u Starom zavjetu od necprocjenjive je vrijednosti prijevod LXX. U njem se *berit* 270 puta prevodi *diatheke*, a ne *syntheke* »savez«. Značenje toga može se pravo shvatiti tek ako se podsjetimo da su taj prijevod preveli Židovi koji su vrlo dobro poznavali biblijski hebrejski kao i grčki jezik. Legenda govori kako je sva-

ki od Sedamdesetorice prevoditelja sam prevodio SZ. Kad su se poslije toga sastali i usporedili svoje prijevode, oni su tako bili ujednačeni da među njima uopće nije bilo razlike. Legenda ipak kaže istinu da je taj prijevod vrlo dobro uređen. Zanimljivo je da u LXX nije za *berit* upotrijebljen izraz *syntheke* koji znači »savez«, nego *diatheke* koji označuje nešto sasvim drugo. Njegovo je, naime, značenje »uredba«, »posljednja volja«, »oporuka«, koja ima najvišu obveznu snagu. U vezi s tim LXX prevode *krt berit* »*diatithesthai diatheke*« što znači »napraviti oporuku«.

Starolatinski prijevod, koji je stariji od Jeronima i Vulgate, s malim iznimkama slijedi utoliko LXX što *berit/diatheke* prevodi »testamentum« (oporuka). Jeronimov prijevod iz g. 390-405. prevodi *berit* 135 puta »foedus«, a 96 puta »pactum«. U tom slijedu Akvilu i Simaka, znatno slabije prijevode od LXX, i svoje hebrejske učitelje. Samo na nekoliko mjesta u Vulgatinu Psaltiru stoji »testamentum« jer je on uglavnom preuzet iz Itale. To pokazuje da ni sam sv. Jeronim nije bio siguran u pravo značenje *berita*.

Berit-diatheke-testamentum samo su naoko nespojivi jedan s drugim. Ali ovdje se ne smije smetnuti s uma da je *berit* Božja riječ, pa je ona, jer je Božja, po svojoj čvrstoći i jamstvu ravna zakletvi. To se vidi iz stvarne i izražajne usporedbe *berita*. Isto tako, kao Božja riječ, ona je ravna oporuci, tj. riječi koja se nikako ne može promijeniti. Njom se ističe neopozivost i trajnost *berita*, odnosno onoga što je njim kazano.

Teologija berita

Berit je kompleksan teologumenon, pa mu je i značenje različito. Prije svega, treba razlikovati profano i teološko značenje *berita*. Ono je teološko ako je samo božanstvo uvučeno u nj kao sudionik ili partner.

Pojam *berita* ne dolazi od ideje Boga. Izraelci su taj pojam stekli iz iskustva s Bogom u svojoj povijesti, počev od Abrahama, izlaskom iz Egipta, životom i boravkom u pustinji, zauzećem Obećane zemlje. Sve ostalo što se u vezi s tim dogodilo bilo je podloga da se o Bogu steče uvjerenje tko je on, kakav je, što i kako radi. To je iskustvo sad trebalo izraziti prikladnom riječju. Iz onoga što je Bog učinio Izraelcima u povijesti očitivalo je Božje partnerstvo s njima, pokazalo prema njima Božju ljubav i milosrđe. I upravo to što je Bog uradio je *berit*, koji Izraelci prepoznavaju i na koji pristaju. Da je upravo ono što im je Bog uradio njegov *berit*, njegova neopoziva riječ i njegovo obećanje vidi se iz Jošuina postupka i riječi nakon što je Izraelcima dozvao u svijest djela Božja njima u prilog. On »podignu velik kamen i stavi ga ondje pod hrast koji bijaše u svetišću Jahvinu uz riječ svemu narodu: 'Gle, ovaj kamen neka nam bude svjedokom jer je čuo riječi što ih je govorio Jahve« (Jš 24,27).

U teološkom smislu, kako je već rečeno, Bog je subjekt *berita*. On ga uspostavlja i *berit* je njegov. Tu je *berit* ili samoobveza Božja, obećanje da

će Bog nešto učiniti ili obveza koju Bog nameće čovjeku. Nikad nema obostrane ili uzajamne obveze. Samo Bog ili sâm preuzima samoobvezu ili nameće čovjeku obvezu.

Na nekim se mjestima samo čini da ljudi sklapaju savez s Bogom, ali se iz konteksta vidi da je i tu riječ o nekom drugom Božjem pothvatu (1 Kr 11,17; Jr 50,5; Ez 10,3; 2 Ljet 29,10).

Postoji apsolutna jednostranost *berita*. On je Božji, nikad ljudski. On ističe gratuitnost milosti. Bog sâm, naime, slobodno izriče svoju volju i namjeru spasiti svijet. Ljudi naspram tome stoje samo kao oni koji to primaju ili odbijaju. Bog radi slobodno i iz milosti. Bilo kakvo uvjetovanje ili moranje koje bi dolazilo od ljudi ne dolazi u obzir. Zato se riječ *savez* ne podudara sasvim sa značenjem *berita*. On zapravo »pomračuje ili krivotvori« činjenično stanje i pravo značenje *berita/diatheke*.⁸

Savez je pravni pojam, a u Bibliji je riječ o teologiji i teološkom pojmu. Pravna misao i termin vrlo su uski da bi izrazili Božju volju i zadaću koju Bog ima glede čovjeka i svoga odnosa s njime.

Teološki pojam *berita* pretpostavlja i polazi od toga da je Bog partner, a ne samo jamac *berita*. U njem inicijativa uvijek dolazi u Boga. U Bibliji se izričito kaže da ljudi ne sklapaju saveza, odnosno ne »sijeku« saveza s Jahvom nego *pred* njim. Kralj Jošija »siječe berit« pred Jahvom »da će slijediti Jahvu« (2 Kr 23,3). To isto poslije njega čini jednako i narod. O istom je riječ i u Iz 34,10; Jr 34,15.18; Hoš 10,4; Ljet 15,12; 34,31; usp. Neh 10,1.30. Nema dakle nikakva saveza. Očito je riječ o određenoj obvezi, zadanoj riječi ili obećanju.

Berit je, bez obzira na to kako se preveo, temeljni biblijski pojam. Ukoliko bi on značio *savez*, cijela bi Biblija bila jezično i stvarno drukčije konstruirana. U tom bi slučaju odnos između Boga i naroda bio partnersko-saveznički. Međutim, nigdje nema u Bibliji ni spomena da je Bog saveznik ili da su ljudi naspram njemu saveznici. Odnos je Jahve – narod, i to na podlozi Bog – sluga. I Noa, i Abraham, i David, i Izrael su sluge Jahvine, a ne saveznici Jahvini. U odnosu komu je podloga Gospodar – sluga (usp. 1 Kr 8,23.24), samo Bog može postavljati obveze. U vezi s tim samo on može provedbu svoga obećanja vezati uz određene uvjete (Pnz 7,9; 1 Kr 8,23) ili ispunjenje Jahvina *berita* (Izl 19,5; usp. Ps 132,12). S druge strane, čovjek nikad ne može obvezati Boga na održanje njegovog obećanja. Sve se jamstvo sastoji u tom da Bog stoji vjerno iza svoje riječi. Prema tome, odnos između Boga i čovjeka je *partnerstvo*, ali ne *savez*.

Bezuvjetno treba poštovati osnovu starozavjetne biblijske vjere. U pitanju je »problem čovjeka koji stoji pred Bogom«.⁹ Starozavjetni vjernici

8 BEHM, »Der griechische Begriff diatheke«, u KITTEL, *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, str. 130.

9 »Qell«, u KITTEL, *Theologisches Wörterbuch*, str. 111.

stoje na religioznom iskustvu koje su imali s Bogom i na osnovi toga govore o Bogu i čovjeku i njihovu međusobnom odnosu. Iz toga je iskustva jasno da je inicijativa za novi položaj čovjeka potpuno kod Boga i da čovjek tu inicijativu može odbiti ili prihvatiti, ali je ne može mijenjati. Što Bog čini, čini iz ljubavi i milosrđa. A ljudi u savez stupaju iz interesa koji pretpostavlja jednakost partnera.

K tome, savez se može i nametnuti. I to uvijek čini jači koji savezom osigurava svoj interes. Povijest ne poznaje da je itko pravio ikad ugovor osim poradi svojeg interesa. Taj interes nameće i oblik ugovora koji može biti i prisilan. S takvim pojmom saveza ne može se izraziti volja i postupak Božji glede čovjeka. Prema tome, *savez* ne može biti prikladan naziv za to. *Berit* je motiviran ljubavlju, dezinteresiranošću i milosrđem, a ne interesom.

Savez je uvijek, i prije i danas, izraz kojim se dvije ugovorne stranke međusobno obvezuju na nešto. Uvijek se podrazumijeva da su obje obvezane i da se njihove međusobne obveze uvjetuju. Kao takav *savez* ne može dovoljno istaknuti slobodnu Božju odredbu, slobodnu Božju volju, ničim uvjetovanu, da spasi ljude.

S teološkog stajališta vrlo je značajno da u partnerstvu Boga s ljudima, koje je označeno *beritom*, nema govora o obostrano prihvaćenim obvezama, tako da bi se partnere *berita* moglo optužiti ili pozvati na odgovornost što nisu ispunili preuzete obveze. Kad je riječ o Bogu i čovjeku u *beritu*, nema u tom ništa slična kao između Salomona i Hiram (1 Kr 5,26). Stoga nije ispravno govoriti o »saveznoj formuli«, nego radije o formuli pripadnosti: »Jahve, Bog Izraelov – Izrael, narod Jahvin«. ¹⁰ Odnos između Jahve i naroda izraelskoga nije odnos dvojice saveznika nego odnos Gospodar – sluga. Uostalom, nigdje se u Bibliji Izrael ne naziva Jahvinim saveznikom nego slugom.

Berit/diatheke imaju obuhvatiti izraz i očitovanje Božje volje glede čovjekova spasenja. To se slabo može izraziti nekom pravnom formulom.

Zaključak

Berit se u posljednje vrijeme prevodi *savez*, ali to nema nikakve podloge u Bibliji. Isto tako, ne samo u LXX i drugim starim prijevodima, nego i u Bibliji vidi se jasno »dass sich Oposition gegen das theologisch – rechtliche System unzweideutig geltend macht«. ¹¹ Nadalje, »autor Jeremijine knjige (3,131 sl. ima jak osjećaj da se teološka savez – ideja nadoživjela i da znači opasnost«. ¹²

10 E. JENNI, str. 350.

11 »Qell«, u KITTEL, *Theologisches Wörterbuch*, str. 126.

12 *Isto*.

U skladu s biblijskoteološkim podacima, u hrvatskom jeziku najbolji prijevod *berita* bila bi prastara riječ *zavjet* koji dolazi od složenice *za-vet* a značenje mu je isto što i »zareknuće« i svečano dano obećanje. I upravo to značenje ima i *berit*. Savez u teološkom smislu ima sasvim drugo značenje i on nema temelja u Bibliji. On je u posljednje vrijeme ušao u moderne prijevode na temelju sekundarnoga, i to profanog, smisla koji se uvelike razlikuje od teološkoga. *Zavjet* je istina s vremenom poprimio i druga značenja, ali nikad nije izgubio prvotno i izvorno. Ono je, uostalom sačuvano u raznim starim hrvatskim prijevodima.

Savez inače pretpostavlja barem dva saveznika i određen zajednički naum ili interes koji nijedan od saveznika ne može sâm sobom postići ili osigurati, ili barem ne tako lako. Zato u određenim uvjetima udružuju snage i prihvaćaju određene međusobne obveze da uspiju. O takvoj osnovi između Boga i čovjeka nema u Bibliji ni govora. To je upravo nespojivo s Bogom. On nikoga ne treba da bi izvršio svoj naum ili da bi osigurao svoj »interes«. Tim otpada i pomisao da bi on prihvaćao neke uvjete ili obveze od nekoga izvan sebe, što pojam saveza inače uključuje.

Savez, kao prijevod *berita*, ne dolazi u obzir ni stoga što se *berit* uvijek naziva Božjim. A osim toga, kakav je to savez koji ima samo jednog saveznika ili, još bolje, nijednoga? Ni Abraham, ni Jakov, ni David, ni Izrael nikada se ne zovu saveznicima, a morali bi se tako zvati ukoliko bi bili u savezu s Bogom. U tom slučaju bio bi i savez njihov, a ne samo Božji. A nije!

Pravi je promašaj i velika šteta – a je li samo to? – da se u misnu pretvorbu umjesto *zavjeta* neobrazloženo uvukao *savez*. Kad je hrvatski prijevod misnog kanona dostavljen BKJ na odobrenje, jedna strana, koju je predvodio pokojni nadbiskup S. Čekada, zahtjevala je da se latinski *testamentum* (hebr. *berit*, gr. *diatheke*) prevede *zavjet*, a druga *savez*. Prethodno me je bio zamolio nadbiskup Čekada da mu objasnim biblijsko opravdanje koje bi on zastupao na sjednici pri odobravanju prijevoda misnog kanona. Poslije sjednice rekao mi je s tugom u duši: »Ljudevite, izgubili smo samo u jednom glasu.« Tada su trebali odlučivati i biti ključni u odlučivanju razlozi, a ne broj sudionika. Tako je postupio i papa Pavao VI. kad su mu liturgičari predložili da se u latinskom misnom kanonu umjesto *testamentum* stavi *foedus* (*savez*). On je taj prijedlog odbio i ostao pri *testamentum*, što je jedino ispravno. Zato se s pravom može reći da je s tim istim odbačen i u hrvatskom *savez*. Ostaje ozbiljno pitanje: Što u naslovu Biblije kaže Stari i Novi zavjet ako toga *zavjeta* uopće nema u prijevodu biblijskog teksta?, i: Što se to kaže *savezom* u misnoj pretvorbi, kada to nema oslona u Sv. pismu?

IS »BERIT« AN ALLIANCE?

Ljudevit Rupčić

Summary

Old Testament data, both lexical and theological, do not permit berit to be simply rendered as Bund, alleanza, alianca and alliance, especially when it is linked with God. The old LXX Greek translation does not render berit as syntheke (alliance) but as diatheke (testament, last will). In connection with that is the Vulgate testamentum. Berit, given that it's subject is God, consequently has the thought of an irrevocable word, oath and testament. The best word corresponding to it is the old Croatian word zavjet (wov).

